

MAKTAB O'QUVCHILARINING INDIVIDUAL- PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARINI O'RGANISHNING AHAMIYATI.

¹Ismoilova Dilfuza Axmat qizi

¹Termiz Davlat Universiteti Kimyo fakulteti talabasi,

²Doniyeva Marjona Panji qizi

²Termiz Davlat Universiteti Kimyo fakulteti talabasi,

³Pardayeva Qurbonoy Abror qizi

³Termiz Davlat Universiteti Kimyo fakulteti talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7303055>

Annotatsiya: O'quv jarayonini o'quvchi shaxsining yosh, psixologik va individual xolatlarini inobatga olgan holda tashkil etish, 'quvchining psixologik xolatini yaxshilash va darsga nisbatan munosabatini muvofiqlashtirish kabi ko'nikmalarni tashkil etishda psixologiyaning ahamiyati yuqori baholanadi. Ushbu maqolada maktab o'quvchilarining individual-psixologik xususiyatlari haqida bayon etiladi.

Kalit so'zlar: ekzopsixik, endopsixik, individual-psixologik xususiyat, reflektor, temperament, xarakter, emotsiyalar, motivatsion doiralar.

Inson shaxsi taraqqiyotida biologik va ijtimoiy omillarni o'zaro nisbati muammolari psixologiyada munozarali va murakkab masalalardan biri hisoblanadi. Shaxsning barcha psixik ko'rinishlari uning hayoti davomida shakllanib boradi. Insonning individual-psixologik xususiyatlari deyilganda qobiliyatlar, temperament, xarakter, emotsiyalar, motivatsion doiralar tushuniladi. Bu psixologik xususiyatlar ajralmas tarzda mavjud bo'lib o'zaro bog'liq, shartlangan, inson faoliyatida bir-biriga birikib ketadi. Kishilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda va ular haqidagi bilimlar amaliy hayotda qo'llanilishi katta ahamiyatga ega bo'lib, ijtimoiy faoliyat va qobiliyatlarni to'liq rivoj topishida muhim rol o'ynaydi. Tarixiy jarayonning ayni bir vaqtda ham mahsuli, ham sub'ekti bo'lgan inson Shaxsi ijtimoiy tuzilishi bilan yonma-yan joylashayotgan va teng huquqqa ega bo'lgan biologik to'zilishni saqlab qola olmaydi. Individ rivojlanishining tabiiy sharoitlari, uning jismoniy tuzilishi nerv va ichki sekretiya bezlari sistemasi, jismoniy tuzilishidagi afzalliklari va nuqsonlari uning individual-psixologik xususiyatlari shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Lekin biologik omillar kishi Shaxsining tarkibiga singib ijtimoiy omilga aylanib qoladi va keyinchalik ijtimoiy shaklda mavjud bo'ladi. Shaxs shakllanishida uning ijtimoiy va tabiiy xislatlari birlikni tashkil etadi va Shaxsning mustaqil kichik tuzilishi sifatida bir-biriga o'zidan o'zi qarshi qo'yilmaydi. Psixologiyada shaxsda ikki omil biologik va ijtimoiy omillar ta'sirida shakllangan ikkita asosiy kichik struktura mavjudligini ta'kidlaydigan nazariya sezilarli o'rin egallaydi. Inson shaxsning o'zi «endopsixik» va «ekzopsixik»

tuzilishga ega, degan fikr ilgari surildi. Shaxs tuzilishining kichik strukturasi sifatidagi «endopsixik» to'zilish bamisoli kishining nerv-psixik to'zilishga o'xshash bo'lgan inson Shaxsining ichki mexanizmi kabi psixik qismlar va funktsiyalarning o'zaro ichki bog'liqligini ifoda etadi. «Ekzopsixika»ning tashqi muhitga munosabati bilan, ya'ni Shaxs qanday bo'lmasin, baribir munosabatga kirishishi mumkin bo'lgan va Shaxsga qarama-qarshi turadigan to'zilishlarning barchasiga munosabati bilan belgilanadi. «Endopsixika» moyillik, xotira tafakkur va hayol hususiyatlari, irodaviy zo'r berish, tashqi ta'sirlarga beriluvchanlik kabi boshqa xislatlarni, «ekzopsixika» esa kishi munosabatlari sistemasini va uning tajribasini, ya'ni uning qiziqishlarini, ideallarini, moyilliklarini, ustun darajadagi his-tuyg'ularini, shakllangan bilimlari va boshqa belgilarini o'z ichiga oladi. Tabiiy asosdagi «endopsixika» ijtimoiy omil bilan belgilanadi, «ekzopsixika» esa biologik jihat bilan bog'liqdir.

Professor J.Omonturdievni tuzatishlashicha, Hakim Termiziy ruhiy tarbiyalash, uni boshqarish, kamolot darajasiga etkashish va haqni tanishda inson aqlining kuchi, iroda-yu dunyoqodi, niyat-maqsadi, ishonu ishonchining kuchi darajasiga bog'liqligini uktiradi va quyidagi ibratli bir hikoyalar bilan o'z fikrini shunday qiladi: Naq bo'libdurkim, hazrat risospanoh sallolohu rahnamo payg'ambarlikka mab'us (tanlangan) bo'g'ida, Yamanda bir davlat bor erdikim, nomini Muhammad der erdilar. Podshoh o'zicha aytdi: “Borib ani (rasulullohni) imtihon qilay. Shu maqsad bilan Makkai mukarramaga yaqin kelganida, shoxlik kiyimlarini echib, eski va yirtiq kiyimlarini kiydi. O'zini devonalar kabi tutdi-yu, hazrat risospanohning masjidiga keldi. Payg'ambargassalom anga shunchalik lutfu marhamat qilsalar ham, u devonalar kabi tomon harakat, yomon so'zlarni aytardi. Biroq ko'rdim, yomon aytmoq ila beradi topmayotir. yukki, masjidida bavlu yo'it (hojat qilmoq) keldi. Ashobi roziyollohu anhum (sahobalar) g'azablandilar. Payg'ambar (s.a.v.) aytdilarkim, ey yoronlar, yerning bir parchasini qazib, yana ko'mmoq osondir.

E'tiqod Shaxsni o'z qarashlariga, printsiplariga, dunyoqarashiga muvofiq tarzda ish ko'rishga da'vat etadigan motivlar tizimidir. E'tiqod shaklida namoyon bo'ladigan ehtiyojlarning mazmuni-bu tabiat, tevarakatrodagi olam to'g'risidagi bilimlar va ularning muayyan tarzdagi tushunilishi demakdir. Bu bilimlar nuqtai nazarlar (falsafiy, estetik, ahloqiy, tabiiy-ilmiy va hokazolar)ning tartibga solingan va ichki uyushgan tizimini tashkil etgan taqdirda kishining dunyoqarashi sifatida talqin qilinishi mumkin. Dunyoqarash sinfiy xarakterga ega. Kishining fikrlari va g'oyalari, printsiplari uning butun hayoti mazmuni bilan, uning qarashlari tizimiga zarur tarkibiy qismi sifatida kirgan bo'ladi, kishi uchun alohida Shaxsiy mohiyat kasb etadi va shuning uchun ham u bu fikrlar va

printsiplarni qaror topshirishga, ularni himoya qilishga, ularni boshqa odamlar ham ma'qul ko'rishlariga erishish uchun qat'iy ehtiyoj sezad. Ammo devonaning ko'nglini ranjitmoq mushkuldir. Bu ravo emasdur. Devona ko'rdim, rasululohning uchun hargiz ranjimaydur. Mustafolik uchun aloqadir. Bildikim, ishtirokchisiz Muhammad Muhammaddur. Andin tomonidan aytdi: Ey Muhammad oxir vaqtssalotu Alloh, sen aytish senki, men payg'ambariman. Qaysi kishikim senga, sening risolatingga (paygambarligingga) va xudoyi birligingning vahdoniyatga, yagonaligiga imon keltirsa, mashhur (oqilona ish) bo'lur. Buning mukofoti nimada erkan?" deb takidlagan.

Amerikalik ruhshunos S.Xoll Gekkelning evolyutsiya qonuniyatini psixologiyaga ko'chirdi. Uning fikriga ko'ra, «irsiyat» filogenezni onogenezda takrorlaydi. Olimning talqinicha, go'daklik hayvonlarga xos rivojlanish pallasidan boshqa narsa emas, bolalik esa asosiy mashg'uloti ovchilik va baliqchilik bo'lgan qadimgi kishilarning davriga aynan mos keladi. 8-12 yoshlardagi o'sish davri yovvoyilikning oxiri va tsivilizatsiyaning boshlanishiga teng. O'spirinlik esa jinsiy yetilishdan boshlanib yetuklik davrigacha romantizmga barobardir. Shveytsariyalik psixolog E.Klapared

S.Xolldan farqli ravishda, ontegenez va filogenezda Shaxs psixik funksiyasini o'rganish uchun quyidagi holatlarga ahamiyat beradi:

- a) organizm ehtiyojini qondirish;
- b) reflektor harakat to'siqqa duch kelsa, ongli harakat vujudga keladi;
- v) unga nisbatan ehtiyoj sezsa, unda ma'lum faoliyat turiga yo'naltiriladi.

Frantsuz psixologi E.Dyurkgeym o'sish-kishilarning his-tuyg'usini o'zlashtirish ekanini, shu tufayli, idrok qilingan tashqi fikrlar va emotsiyalar bolaning ruhiy faoliyatini ifodalanishini, bola tajriba, an'ana, urf-odatlarini taqlid orqali egallashini, biologiyada irsiyat qanchalik ahamiyatli bo'lsa, taqlid ham jamiyatda shunday o'rin tutishini uqtiradi.

Shveytsariyalik psixolog J.Piaje insonning kamol topishini bir necha davrlarga ajratib o'rganishi tavsiya etadi:

1. Bola-tashqi muhit-ma'lumotlarni qayta ishlash.
2. Tafakkur: a) ijtimoiy davrgacha; b) ijtimoiy davr.
3. Intellekt: a) sensomotor-2 yoshgacha b) operatsional davrgacha 2-7 yosh; v) yaqqol operatsiyalar davri 8-12; g) rasman, formal operatsiya davri - 12-15 yoshgacha.

Muloqot insonga xos bo'lgan faoliyat turlaridan biridir. Kishilar o'rtasidagi o'zaro ta'sirning muhim shakli bo'lib xisoblanadi. Muloqot-bu kishilar o'rtasidagi aloqa. Muloqot mehnat, o'qish yoki o'yin jarayonida kishilarning amaliy jixatdan o'zaro ta'sir etishi bilan tavsiflanadi. Birgalikda faoliyat muloqot bo'lishini talab

qiladi. Aynan birgalikdagi faoliyatda inson boshqa kishilar bilan o'zaro ta'sirga kirishadi, ular bilan turli tuman aloqalar o'rnatadi, zarur natijaga erishish uchun birgalikda harakat qiladi. Bu yerda muloqot faoliyatning tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi. Muloqot shaxsning rivojlanishida katta ahamiyatga ega, muloqotsiz shaxsning tarkib topishi shakllanishi mumkin emas. Aynan muloqot jarayonida tajriba o'zlashtiriladi, bilimlar to'planadi, amaliy ko'nikma va malakalar shakllanadi, e'tiqod va qarashlarga erishiladi. Faqat muloqot jarayonidagina ma'naviy ehtiyojlar, axloqiy siyosiy va estetik xislar tarkib topadi va xarakter shakllanadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Har bir kishining shaxsi uning individualligini vujudga keltiradigan xislatlar va fazilatlarning faqat unga xos birikuvidan tarkib topgandir. Individuallik–kishining o'ziga xosligini, uning boshqa odamlardan farqini aks ettiruvchi psixologik fazilatlarning yig'indisidir. Individuallik temperament va xarakter hususiyatlarida, odamlarda ustun darajadagi qiziqishlarda, bilish jarayonlariga oid fazilatlarda, qobiliyatlarda, faoliyatning Shaxsga xos uslubi va h.k.larda namoyon bo'ladi. Inson shaxsi o'z individualligiga ko'ra takrorlanmas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bolalar psixologiyasi va metodikasi.- Z.Nishanova, G.Alimov.
2. O'qituvchi qobiliyati va uni psixologiyada o'rganilishi- K.Qudratova
3. <http://library.ziyonet.uz>
4. <https://www.open.edu>
5. Qodirova Aziza Bekmurod qizi 2020 "PSIXOLOGIYA" ILMIY JURNAL . AL-HAKIM AT-TERMIZIY SHAXSI, ILMIY-IJODIY FAOLYATINING IJTIMOY-PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK JIHATLARI. 212-b.